

**МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК
ІМЕНІ ГЕТЬМАНА ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ЛЬВІВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

КРАВЕЦЬ НАТАЛІЯ ПЕТРІВНА

УДК 94 (477) + 32»1891/1971»

**ВІЙСЬКОВА І ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
ВАСИЛЯ ПРОХОДИ (1891–1971)**

20.02.22 – військова історія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Львів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Науковий керівник:

доктор історичних наук, професор
ХАРУК Андрій Іванович,
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
завідувач кафедри гуманітарних наук.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
ДЕМ'ЯНЮК Олександр Йосипович,
Волинський Інститут післядипломної
педагогічної освіти, заступник директора з
науково-педагогічної діяльності;

кандидат історичних наук
ТРУБА Руслана Іванівна,
Львівський державний університет
фізичної культури ім. Івана Боберського,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін.

Захист відбудеться 5 травня 2021 р. о 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.25 у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного за адресою: 79026, м. Львів, вул. Героїв Майдану, 32, корп. 5, ауд. 518.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (79026, м. Львів, вул. Героїв Майдану, 32).

Автореферат розіслано 3 квітня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук, доцент

Л. Кривизюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. На сучасному етапі українського державотворення помітне істотне зростання зацікавленості науковцями біографічним жанром, що дозволяє повернути широкій громадськості несправедливо забуті в роки радянської влади імена відомих українських військових, громадсько-політичних діячів. Із поміж них – Василь Хомич Прохода – український військовий, громадсько-політичний і культурний діяч, підполковник Армії Української Народної Республіки (УНР), історик, науковець і публіцист. На сьогодні його постать належить до найменш досліджених українською історіографією, незважаючи на те, що він увійшов в історію України не тільки завдяки військовій діяльності в лавах армії УНР, але й культурно-просвітній праці, як член товариства «Сокіл-Батько», та багатогранній науково-публіцистичній спадщині.

Науково-публіцистичні праці В. Проходи виходять за рамки винятково історичних досліджень і пов'язані з його політичною біографією, адже він брав участь у військових діях у роки Першої світової війни, був безпосереднім учасником революційних подій 1917–1921 рр. на Наддніпрянщині, перебуваючи у таборах військовополонених у співпраці з Союзом визволення України (СВУ) став одним із перших, хто розпочав українізацію старшинського складу російської армії, згодом займався просвітянською, а в еміграції – громадською та викладацькою діяльністю. Сьогодні необхідно по-новому оцінити військовий шлях В. Проходи, акцентувати вагу на його здобутках у громадсько-політичній, культурно-освітній сферах, наголосити на тих складних умовах, в яких у першій половині ХХ ст. проходило відродження української національної свідомості. Досліджуючи військові, громадсько-політичні аспекти біографії В. Проходи, науковці повертаються до обставин творення української держави в роки Української революції 1917–1921 рр., долі національно-свідомої інтелігенції в міжвоєнну добу ХХ ст. та в роки Другої світової війни.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в раках науково-дослідної теми відділу новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України «Міжнаціональні відносини в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. Західні землі». Номер державної реєстрації 0118U003905.

Мета дисертаційної роботи – проаналізувати військову, громадську діяльність та науково-публіцистичні здобутки Василя Проходи в контексті військових, суспільно-політичних та соціокультурних процесів першої половини та середини ХХ ст.

Відповідно до поставленої мети визначено **завдання**:

- з'ясувати особливості формування світогляду;
- простежити військовий шлях, громадську працю у роки Першої світової війни, Української революції 1917–1921 рр.;
- дослідити напрями громадсько-політичної діяльності у Чехословаччині (ЧСР) у 1920 – 1930-х рр.
- проаналізувати особливості арешту, слідства й заслання;

– схарактеризувати здобутки в науково-публіцистичній та педагогічній сферах.

Об'єкт дослідження – Перша світова війна, Українська революція 1917–1921 рр., суспільно-політичні процеси на українських землях та еміграції у першій половині та середині ХХ ст.

Предмет дослідження – військова й громадська діяльність та науково-публіцистична спадщина Василя Проходи.

Хронологічні рамки дисертаційного дослідження визначені періодом життя та діяльності В. Проходи – 1891–1971 роки.

Методами дослідження. Робота носить комплексний характер, тому передбачає дослідження військової та громадсько-політичної діяльності В. Проходи шляхом використання принципів науковості, історизму, об'єктивності, системності, конкретності, логічності та україноцентризму. У дослідженні використані загальнонаукові методи історичного пізнання, зокрема, історичний при аналізі історіографічної та документальної бази, завдяки чому вдалося послідовно й детально відтворити життєвий шлях В. Проходи; логічний метод при аналізі досліджуваних процесів сприяв всебічному розгляду основних етапів його біографії; хронологічний (дозволив відобразити діяльність у громадсько-політичних організаціях).

Спеціальні історичні методи, зокрема історико-генетичний, системний, історико-порівняльний, кількісний, історико-біографічний, ретроспективний дозволили детально вивчити військовий шлях В. Проходи, виявити роль політичних чинників на процес кристалізації його національно-патріотичного світогляду. Оскільки ключове значення серед використаних джерел належить спогадам, різножанровим архівним документам, до них було застосовано міждисциплінарні методи, зокрема формально-юридичний, історико-правовий, порівняльно-правовий. Поєднання зазначених принципів і методів дозволили реалізувати мету та розв'язати наукові завдання.

Наукова новизна отриманих результатів.

Уперше в українській історіографії:

– комплексно досліджено військову, громадську та науково-публіцистичну діяльність В. Проходи в першій половині та середині ХХ ст.;

– завдяки аналізу архівно-слідчої справи В. Проходи виявлено маловідомі факти біографії відомого науковця, зокрема всебічно охарактеризована його військова діяльність у роки Першої світової війни та в лавах армії Української держави, Дієвої армії УНР;

– обґрунтовано та доведено важливу цінність науково-публіцистичної спадщини В. Проходи.

Набули подальшого розвитку проблеми:

– питання національно-культурної політики Чехословаччини у міжвоєнний період ХХ ст.;

– проблеми адаптації офіцерів Армії УНР до нових владних режимів в еміграції;

Удосконалено:

– аналіз військово-політичних процесів на українських землях в роки Української революції 1917 – 1921 рр.

– теоретико-ідеологічну базу сокільського руху (1923–1939 рр.).

Практичне значення отриманих результатів визначається можливостями використання її результатів для підготовки узагальнювальних праць, підручників і науково-методичних посібників з історії українського національного руху, політичної думки та формування національно-політичної еліти, а також у викладацькій практиці та популяризаторській діяльності.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження пройшли всебічну апробацію на засіданнях кафедри гуманітарних наук Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях: Міжнародна науково-технічна конференція «Перспективи розвитку озброєння та військової техніки Сухопутних військ» (Львів, 2017, 2018); Міжнародна наукова конференція «Людина і техніка у визначних битвах світових воєн ХХ століття» (Львів, 2018, 2019); Міжнародна науково-практична конференція «Застосування Сухопутних військ Збройних сил України у конфліктах сучасності» (Львів, 2019).

Особистий внесок здобувача. Сформульовані в дисертаційній роботі наукові положення, рекомендації, висновки належать особисто авторці та її науковим напрацюванням. Дослідження є самостійною науковою працею, в якій представлено військову та громадсько-політичну діяльність В. Проходи. Розділ колективної монографії, написаний у співавторстві з А. Совою, особистий внесок автора становить 50 %. Решта статей написано одноосібно.

Публікації. Основні концептуальні положення та висновки дисертаційного дослідження викладено в одинадцяти публікаціях, зокрема у розділі колективної монографії, чотирьох наукових фахових статтях, одній статті, яка додатково відображає результати дисертаційної роботи та п'ятих статтях апробаційного характеру.

Структура дисертації. Робота побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Обсяг рукопису – 234 с. (основний текст – 192 с., список використаних джерел нараховує 468 позицій).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, означено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету й завдання, об'єкт та предмет дослідження, обґрунтовано хронологічні межі дисертації, пояснено наукову новизну роботи, її практичне значення та теоретико-методологічні засади, висвітлено апробацію її результатів та структуру дисертації.

Розділ 1 «Історіографія, джерела та методологія дослідження» присвячений аналізу спеціальної наукової літератури та джерельної бази з даної проблеми, а також викладу методологічних основ, на яких базується дисертаційна робота.

У підрозділі 1.1. «*Історіографічний огляд*» проаналізовано науковий доробок українських та зарубіжних дослідників у вивчення військово-політичної діяльності В. Проходи в роки Першої світової війни (1914–1918 рр.) та Української революції

(1917–1921 рр.) та його громадсько-політичної діяльності на еміграції впродовж міжвоєнного періоду ХХ ст., його життєвого шляху.

Відзначено, що перші наукові, науково-публіцистичні праці, які епізодично висвітлюють військовий шлях В. Проходи з'явилися в роки Першої світової війни (дослідження Л. Цегельського, В. Темницького, М. Лозинського, М. Возняка, О. Скоропис-Йолтуховського, Т. Меленя та ін.). Монографії українських громадсько-політичних діячів присвячувалися СВУ, Загальній Українській Раді (ЗУР), першим національним військовим формуванням. У цьому контексті на особливу увагу заслуговують також праці 1920–1930-х рр. І. Бочковського, В. Дорошенка, О. Назарука та ін. Певну цінність становлять тогочасні численні праці польських, шведських, австро-німецьких істориків, політиків, економістів та публіцистів (А. Брюкнер, А. Грабовський, Г. Якобсон та ін.), які присвячувалися подіям, безпосереднім учасником яких був В. Прохода.

Українська та зарубіжна історіографія міжвоєнного періоду ХХ ст. висвітлює соціальні, економічні, культурно-освітні аспекти української еміграції в Чехословаччині. У руслі досліджуваних проблем заслуговують на увагу наукові студії, які присвячувалися Українській господарській академії в Подебрадах (чеськ. Poděbrady). Першими дослідниками її науково-організаційної діяльності стали випускники та лектори навчального закладу. Завдяки їх старанням підготовлено низку монографій: «Українська Господарська Академія» (Прага, 1923), «Українська Господарська Академія» (Подебради, 1926), «Українська Господарська Академія» (Прага; Подебради, 1931, 1932), «Українська Господарська Академія в ЧСР 1922–1935» (Нью-Йорк, 1959), «Українська господарська академія в Ч. С. Р., Подебради, 1922–1935 і Український технічно-господарський інститут, Подебради; Регенсбург; Мюнхен, 1932–1972» (Нью-Йорк, 1972). В. Прохода неодноразово згадується у книгах як в статусі студента.

С. Наріжний у монографії «Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Частина перша» (Прага, 1942) у розділі, присвяченому Українській господарській академії, також неодноразово згадував В. Проходу серед осіб, які у 1927–1935 рр. закінчили її з «титулом інженера» (1927 рік випуску) та серед українців, які в 1931 р. перебували в складі педагогічного працівників у статусі асистента професора. У двадцять дев'ятому розділі («На Закарпатті») автор з'ясував значення праці емігрантів, зокрема В. Проходи, для національного відродження «Срібної Землі».

Військова, громадсько-політична діяльність В. Проходи не стала предметом спеціального дослідження науковців та громадсько-політичних діячів української діаспори, однак В. Верига, В. Гришко, Т. Гунчак, Р. Млиновецький, І. Нагаєвський, Є. Пастернак, досліджуючи історію національно-визвольних змагань в першій половині та середині ХХ ст., подали загальні оцінки діяльності культурно-просвітньої діяльності СВУ, визначили особливості бойового шляху «сірожупанників», до яких належав В. Прохода. М. Стахів в примітках до т. 7 («Вихід з кризи») багатотомного видання «Україна в добу Директорії УНР» вважав, що «докладну складку сил ворожого наступу і української оборони» подав підполковник В. Прохода в «Записках до історії Сірих» в квітні-травні 1919 р. На думку автора, він

не підтримував тези про «Луцьку зраду», змалювавши тільки деякі «недосягнення» вищого командування, а не підпорядкованих йому офіцерів-командирів в районі самого Луцька. Також у діаспорі побачили світ й окремі розвідки, які безпосередньо стосувалися військової діяльності В. Проходи (Л. Битковський, П. Дубрівний, Й. Мандзенко, А. Пузицький та ін.).

Після відновлення української державності (1991 р.) українська історіографія збагатилася новими науковими студіями, в яких фрагментарно відображено військову та громадсько-політичну діяльність В. Проходи. В узагальнювальних працях з історії Української революції 1917–1921 рр., а також становлення українського війська цього періоду, В. Верстюк, В. Голубко, Б. Гудь, О. Дем'янюк, З. Кисіль, М. Ковальчук, О. Колянчук, М. Литвин, О. Реєнт, О. Рубльов, А. Руккас, В. Сергійчук, Я. Тинченко та ін., розглядаючи основні тенденції військового будівництва, неодноразово аналізують діяльність військових підрозділів, в складі яких перебував В. Прохода. Сучасні дослідники нерідко звертаються до окремих фактів, висвітлених в працях В. Проходи. Зокрема М. Ковальчук у монографії «Невідома війна 1919 року: українсько-білогвардійське збройне протистояння» (Київ, 2006) використовує праці В. Проходи «Записки до історії Сірих або Сірожупанників» (Ч. 2, 1928), «Вождь та військо» (Прага, 1930).

Науковий доробок С. Віднянського, А. Криськова, В. Стремидла, В. Трощинського та ін. учених став основою для подальшого дослідження комплексу проблем української міжвоєнної еміграції в Чехословаччині 1920–1930-х рр. М. Павленко проаналізував умови перебування й ставлення влади до українських військовополонених та інтернованих у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії; з'ясував шляхи проникнення на територію країни представників українських військових формувань. В. Піскун у монографії «Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ ст.)» (Київ; Нью-Йорк, 2006) окреслила основні політичні групи, навколо яких гуртувалася, зокрема, еміграція в ЧСР. У публікаціях Т. Бровченко розглянуто нормативно-правову базу перебування української еміграції в ЧСР. Українське еміграційне студентство в ЧСР стало об'єктом дослідження О. Дудник, О. Гуменюк. О. Песчаній, О. Уткін присвятили свої дослідження аналізу діяльності Української господарської академії. Комплексному аналізу виникнення та діяльності професійних громадських об'єднань українських емігрантів (у більшості з них брав участь В. Прохода) в Чехословаччині протягом 1923–1939 рр. присвячено дослідження А. Яворського.

На цьому тлі з'явилися й окремі праці, які безпосередньо присвячувалися В. Проході. Зокрема Р. Коваль опублікував художньо-документальне дослідження «Тернистий шлях кубанця Проходи: До історії 1-ї Сірої, 2-ї Волинської і 3-ї Залізної дивізій Армії УНР» (Київ; Вінниця, 2007); «Важкий шлях кубанця Василя Проходи» (Київ, 2009). Військово-політична діяльність В. Проходи фрагментарно проаналізована І. Патером та І. Срібняком. В останні десятиріччя з'явилися й окремі енциклопедичні статті, які висвітлюють діяльність В. Проходи (Т. Вронська, Р. Коваль, Я. Тинченко та ін.).

Зважаючи на вагомий внесок В. Проходи у розвиток товариства «Сокіл» за кордоном, значне зацікавлення викликають наукові студії, які присвячувалися його

участі у сокільському русі на еміграції впродовж міжвоєнного періоду ХХ ст. та історії самого руху. Першим узагальнювальним дослідженням з історії українського молодіжного руху в діаспорі стала робота В. Леника «Українська організована молодь» (Мюнхен; Львів, 1994). 1990-ті рр. стали періодом активного вивчення діяльності парамілітарних громадських товариств в українській історіографії (І. Андрухів, О. Вацеба, Л. Кривизюк, Я. Луцький, Б. Савчук, А. Сова, Б. Трофим'як та ін.).

Закордонну історіографію проблеми представляють дослідження польських, чеських, словацьких і російських дослідників. Наукові інтереси відомого чеського історика З. Сладека охоплювали питання діяльності української та російської еміграції в ЧСР в 1920–1930-х рр. Чільне місце у висвітленні історії української еміграції в ЧСР належить колективній монографії «*Ruska a ukraínska emigrace v CSR v letech 1918–1945*» (Прага, 1993 – 1996) за загальною редакцією В. Вебера. Іноземні науковці спеціально не досліджували військово-політичну діяльність В. Проходи в 1914–1921 рр., однак присвятили чимало уваги проблемі розв'язання «українського питання» в роки Першої світової війни та післявоєнний період (Ф. Фішер, Е. Цьолнер, Г. Гребінг та Р. Марк, В. Біль та ін.). Російські історики висвітлюючи національно-визвольні рухи слов'янських народів Європи, пропагували ідею слов'янської солідарності, інтерпретуючи її з позицій «пролетарського інтернаціоналізму» (В. Дяков), вивчали національне питання в Австро-Угорщині та Російській імперії (А. Айрапетов, Т. Ісламов та ін.), розглядали російські геополітичні інтереси у Східній Галичині (А. Бахтуріна, М. Клопова та ін.).

Таким чином, в українській історіографії накопичилася чимала кількість наукових досліджень, які присвячувалися Першій світовій війні, революційним подіям на українських землях 1917–1921 рр., молодіжним організаціям спортивного та парамілітарного напрямку, проте військова, громадсько-політична та національно-просвітницька діяльність В. Проходи в цих працях вивчена доволі поверхнево, а окремі тематичні ніші його біографії залишаються не відображені й сьогодні, що актуалізує тему дисертаційної роботи.

У підрозділі 1.2. «*Джерела*» охарактеризовані матеріали, використані при розгляді та вирішенні поставлених у дисертації завдань.

Основними першоджерелами досліджуваної теми стали неопубліковані архівні та опубліковані документи й матеріали, які можна поділити на такі групи: документи й матеріали архівів України; науково-популярні та публіцистичні праці В. Проходи, що вийшли окремими виданнями та в періодиці; опубліковані документи й матеріали; матеріали української та польської преси; спогади громадсько-політичних діячів. Комплексне дослідження, джерелознавчий аналіз і синтез цих документів сприяв розумінню особливостей громадсько-політичної та військової діяльності В. Проходи.

Документи *першої групи* становлять найбільше зацікавлення, хоча окремих архівних фондів, що були б присвячені постаті В. Проходи, немає. Масив неопублікованих джерел складають матеріали Галузевого державного архіву СБУ, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об'єднань України

(ЦДАГО України), Центрального державного історичного архіву України в м. Львові (ЦДІАЛ України).

Серед документів ЦДАГО України на особливу увагу заслуговують матеріали Ф. 269 «Колекція документів «Український музей в Празі», де зокрема знаходимо рукописи та машинописні копії статей В. Проходи про сокільський рух (1930–1937 рр.); рукописи виступів, рефератів, статей та інших творчих матеріалів В. Проходи про С. Петлюру, з історії визвольних змагань (1917 – 1920 рр.), історії Армії УНР; листування В. Проходи з політичним і військовим керівництвом Державного Центру УНР в екзилі, емігрантськими організаціями, приватними особами з суспільно-політичних та інших питань, з життя й діяльності української еміграції (1921–1931 рр.); листування В. Проходи з політичним і військовим керівництвом Державного Центру УНР в екзилі, емігрантськими організаціями, приватними особами з суспільно-політичних та інших питань з життя й діяльності української еміграції та ін.

Серед архівних матеріалів ЦДАГО України необхідно виокремити документи Ф. 4405 «Союз Визволення України», які крім справ, що безпосередньо стосуються історії СВУ, містять документи, які відображають відносини представників наддніпрянської політичної еміграції з галицькими та буковинськими політиками, численні звернення СВУ, ЗУР до європейських народів про державницькі прагнення українців, звіти про культурно-освітню працю серед українського населення північно-західних теренів, у таборах військовополонених українців в Австро-Угорщині та Німеччині, епістолярну спадщину відомих громадсько-політичних діячів та військових.

У ЦДІАЛ України зберігається значна кількість документів і матеріалів періоду Першої світової війни та післявоєнного періоду. Серед численних фондів, виокремимо ті із них, які стосуються розвитку сокільського руху в Західній Україні та еміграції – Ф. 312 «Українське спортивне товариство “Сокіл-Батько”, м. Львів», Ф. 366 «Боберський Іван (1873–1947, педагог, організатор українського спортивного руху в Галичині та за кордоном, голова товариства «Сокіл-Батько» в Львові 1908–1914 рр., професор». Серед документів фондів: ухвали старшин та протоколи засідань старшини, зборів членів товариства, секцій і комісій керівних органів товариства; матеріали про підготовку і проведення з'їздів, навчання, спортивних змагань, конкурсів, концертів, документи про допомоги у створенні філій товариства за кордоном; неопубліковані твори провідних членів товариства, зокрема В. Прохода; статті та повідомлення, які надсилалися до друкованих органів «Сокола-Батька» та інших видань Галичини; листування товариства та його гнізд із місцевими органами влади, національно-культурними організаціями в Галичині і за кордоном та ін. У фондах знаходимо листи «Союзу українського сокільства за кордоном» в Празі, а також низки відомих громадсько-політичних діячів, серед яких – В. Прохода.

Науково-публіцистичні праці В. Проходи (*друга група*) – одне з найважливіших джерел дисертаційної роботи поряд із архівними документами. Перебуваючи в епіцентрі воєнних та суспільно-політичних процесів першої половини ХХ ст. на українських землях та еміграції, В. Прохода описав перебіг російської військової кампанії в Галичині (1914–1915 рр.), історію створення підрозділів

«сірожупанників», окремі революційні події на Наддніпрянщині та процеси в середовищі української еміграції у Чехословаччині. У дисертації використані розвідки В. Проходи «Коростень – Бердичів – Житомир», «Сірі або сірожупанники», «Записки до історії Сірих (Сірожупанників)» та ін., які побачили світ у виданнях «За Державність. Матеріали до історії Війська Українського», «Вісті комбатанта» та ін.

У науково-публіцистичній спадщині В. Проходи одне з провідних місць займають статті, які присвячені С. Петлюрі. З-поміж останніх – «Симон Петлюра – вождь війська», «Вождь та військо», «Українська армія та її вождь», «Вождь українського війська», «Як Симон Петлюра став вождем Української Армії», «Симон Петлюра – наша віра», «Петлюра-символ збірного чину нації», «Симон Петлюра – ідеолог українського війська» та ін. У періодичній пресі міжвоєнного періоду опубліковані й інші праці В. Проходи, які стосувалися українських військовополонених в роки Першої світової війни та сокільського руху на еміграції в 1920–1930-х рр. в Чехословаччині.

Серед опублікованих джерел (*третья група*), які стосуються військово-політичної діяльності В. Проходи, насамперед, виокремимо збірник документів і матеріалів «Українська політична еміграція. 1919 – 1945» (Київ, 2008), що містить його листування з українськими військовими та громадськими діячами, які після завершення Першої світової війни та Української революції опинилися на еміграції. 2019 р. У збірнику документів «Лівицький Андрій. Листування (1919–1953 роки)» (Київ, 2019) знаходимо листи політика до В. Проходи, які були надіслані у 1934 р. і 1936 роках.

Збірник документів «Ereignisse in der Ukraine 1914–1922 deren Bedeutung und historische Hintergrunde» (Philadelphia, 1966) акумульовано листування австрійських урядовців, офіційні розпорядження й накази австрійської влади, зміст яких висвітлює тогочасні суспільно-політичні процеси в таборах військовополонених у роки Першої світової війни, ставлення Австро-Угорщини до «українського питання». Співпрацю західноукраїнських діячів із членами СВУ в таборах для полонених – українців в Австро-Угорщині й Німеччині описано в підготовленому істориками діаспори збірнику «Союз визволення України. 1914–1918. Відень» (Нью-Йорк, 1979).

Значний обсяг інформації з досліджуваної проблеми зосереджено в періодичних виданнях (*четверта група*). Неабиякий інтерес становлять публікації в періодичних органах громадських організацій (СВУ, ЗУР, «Сокіл-Батько» та ін.). У дисертації, зокрема, використано публікації газет «Діло», «За державність», «Вістника Союзу визволення України», «Табору», «Тризуба», «Українських вістей», де опубліковано спогади і документальні матеріали, які відображають суспільно-політичні процеси періоду Першої світової війни та післявоєнного часу першої половини ХХ ст., учасником яких був В. Прохода.

Ідеологічні підвалини сокільського руху допомагають зрозуміти часописи «Сокільські вісті», «Український сокіл» та ін. Сокільські часописи не тільки пропагували здоровий спосіб життя, фізичну культуру й спорт, але й відображали шляхи становлення й формування організаційної структури сокільського руху за кордоном.

Важливу групу джерел складають мемуари (*п'ята група*). Насамперед, у дисертації скрупульозно проаналізовано спогади В. Проходи – «Записки непокірливого» (тт. 1-3). У фундаментальному виданні він описав свої дитячі та юнацькі роки; охарактеризував етапи військової служби в російській армії напередодні та в роки Великої війни (1912 р. – початок служби в 51-му пішому Литовському полку в м. Сімферополі; 1913 р. – курси прапорщиків резерву; листопад 1914 р. Австро-угорський фронт Першої світової війни; зима 1914–1915 рр. – участь у Карпатській операції російської армії, полон); висвітлив перебування в таборах військовополонених (Йозефштадт (Йозефів), Ліберці, Брюкс (Мост), Терезієнштадт (Терезін); проілюстрував свою національно-культурну діяльність в таборах військовополонених Австро-Угорщини в роки Першої світової війни; з'ясував обставини, що відкривали можливості формування з військовополонених українських дивізій та відправлення їх у розпорядження уряду Української Народної Республіки (УНР) у першій половині 1918 р. тощо.

Підрозділ 1.3. «*Методологія дослідження*» присвячений характеристиці основних методологічних підходів та методів, використаних під час підготовки дисертаційної роботи, розкриттю значення основних термінів.

Дисертаційна робота написана в руслі біографістики (спеціальна історична дисципліна, що вивчає досвід та теоретичні проблеми біографічних досліджень). У цьому контексті, біографія В. Проходи показана крізь призму його походження, родинного оточення, товариських зв'язків, впливу суспільно-політично-політичного та соціокультурного середовища на формування його як особистості, громадсько-політичних, релігійних переконань, етапів професійної та військово-політичної діяльності, що дозволяє реконструювати не тільки його «військово-політичний портрет», але й створити «колективний портрет» нації загалом, малих професійних і політичних груп – зокрема. Такий підхід при висвітленні життєвого шляху В. Проходи важливий з точки зору самоусвідомлення тогочасного суспільства, збереження його ідентичності.

Методологія наукової роботи – багатогранна, поєднує декілька груп методів, використання яких дозволяє скласти комплексну картину військово-політичної діяльності В. Проходи. Серед використаних у дисертаційній роботі методів: (а) загальнологічні: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція, теоретичне моделювання та ін.; (б) теоретичні: мисленнєвий (віртуальний), аксіоматичний та ін.; (в) порівняльно-історичні: історичного опису, конкретно-історичного аналізу, порівняльний, періодизації, хронологічний, ретроспективний, історико-генетичний, історико-типологічний, історико-системний; (г) емпіричні (експлікативні): аналіз статистичного матеріалу, конкретне моделювання та ін.; (д) системно-функціональні: системний, декомпозиція, композиція, інституціональний, функціональний та ін.

Понятійний апарат дисертації покликаний забезпечити передусім термінологічну точність при викладі основного змісту наукової роботи, що, в свою чергу, необхідно для мінімізації полісемантичності (багатозначності) у трактуванні основних понять. Понятійно-категоріальний апарат дисертації встановити (а) коректність викладу актуальності, мети та завдань дисертаційного дослідження, його

основних результатів та (б) використання однакових і зрозумілих не тільки для науковців, але й широкого загалу термінів, базовими із яких стали: «військово-політична історія», «політична еміграція», «громадсько-політична діяльність», «військовополонені», національно-культурне відродження», «політична партія», «громадська організація» та ін.

Розділ 2 «Формування світогляду. Військова діяльність у роки Першої світової війни та Української революції» присвячений аналізу родинного оточення В. Проходи, основних етапів військової діяльності в лавах російської армії напередодні та в перший рік Першої світової війни, його громадської діяльності в таборах військовополонених в Австро-Угорщині та військової діяльності в роки Української революції (1917–1921).

У підрозділі 2.1. *«Родинне оточення. Служба в російській армії»* реконструйовано становлення В. Проходи як особистості, а також відтворено його перші кроки як військового в лавах армії Російської імперії.

Василь Прохода народився 25 грудня 1890 року за старим стилем (6 січня 1891 р. за новим) на Кубані у станиці Павловській Кубанського війська, ставши четвертою дитиною у сім'ї. Скрутне матеріальне становище сім'ї не могло не вплинути на його початковий процес, хоча початкову і середню школу В. Прохода завершив «з відзнакою». Закладений освітній базис дозволив розпочати працю рахівником, помічником в нотаріальній конторі та ін. службових посадах на Кубані. Після початку військової служби, де факто, завершився своєрідний етап юнацького становлення світогляду В. Проходи.

Військова служба у рядах російської армії (Сімферополь, Кримський півострів) докорінно змінила усталений спосіб життя В. Проходи. Відбуваючи військову повинність у 51 пішому Литовському полку, він, з одного боку, удосконалив військову майстерність, а з іншого, підпав під ідеологічний вплив російської (імперської) пропаганди, що негативно відбилося на його національно-патріотичному світогляді. Завершивши курси прапорщиків резерву (1913 р.), відбув перший підстаршинський іспит, а згодом повернувся до роти для практичного проходження служби, щоб при звільненні з резерву здати іспит на отримання звання прапорщика (хорунжого). Після військових маневрів (літо 1913 р.), полк В. Проходи повернувся до свого місця дислокації, звідки й вирушив на fronti Першої світової війни.

У підрозділі 2.2. *«Громадська діяльність у таборах військовополонених в Австро-Угорщині»* простежено шлях В. Проходи в лавах російської армії та під час перебування в таборах полонених старшин російської армії в Австро-Угорщині.

Початок Першої світової війни (1914 р.) В. Прохода зустрів у літньому полковому таборі в Севастополі. Після проходження мобілізаційного навчання на Кримському півострові, здав іспит на присвоєння звання прапорщика та у листопаді 1914 р. був відправлений до Галичини у розпорядження штабу 14-ої дивізії (53-й Волинський полк). Проте, під час Карпатської операції, під керівництвом генерала О. Брусилова, на початку 1915 р. В. Прохода потрапив у полон, а згодом був вивезений до столиці Австро-Угорської монархії.

З Відня В. Прохода був етапований до колишньої фортеці Йозефштадт (Йозефів), Ліберців, Мосту, Терезін (Чехія). Саме в Терезинському таборі В. Прохода ініціював заснування гуртка читачів української літератури, при якому було сформовано українську бібліотеку, хор, драматичну трупку, чий успіх впливали на національне освідомлення українців. Також щотижня українці відбували політичні віча, в яких активну участь брав В. Прохода, підготували для організації внутрішнього життя статут «Громади полонених старшин українців...», встановили зв'язок з Президією СВУ у Відні та з управами громад полонених українських вояків у Фрайштадті, Раштадті, Зальцведелі, Вецлярі. За таких умов, на переконання В. Проходи, національно-свідомі українці все більше приходили до переконання про необхідність мати власне військо і про потребу творення з полонених вояків військових частин для захисту незалежності української держави. Повернутися на Батьківщину В. Проходо вдалося наприкінці квітня 1918 р.

У підрозділі 2.3. «Військова діяльність» проаналізовано внесок В. Проходи у боротьбу за державність в роки Української революції (1917–1921 рр.), розглянуто його перебування в лавах війська Української держави та Дієвої Армії УНР.

У травні 1918 р. колишні військовополонені-українці, серед яких – В. Прохода, після виснажливого табірної життя, прибули до Волочиська (Тернопільщина), однак подія, зважаючи на гетьманський переворот 29 квітня у Києві, не викликала особливого зацікавлення як у місцевої інтелігенції так і органів влади. Досягнувши порозуміння з українським комендантом станції, В. Прохода виїхав до Києва, де тривалий час проживав у помешканні в одному з павільйонів сільськогосподарської виставки. Своє подальше перебування в Києві він бачив безцільним, тому повернувся додому (Лиман), де зареєструвався як старшина резерву у військовому управлінні в Бердянську. Згодом В. Прохода повноцінно відновив й свою військову діяльність.

Визначено етапи воєнної діяльності В. Проходи після повернення з таборів військовополонених на територію України: від вересня 1918 р. – 1-й полк Сірої Дивізії (полковий осавул); від 27 вересня 1918 р. – 1-й козацько-стрілецький (Сірожупанний) полк Армії Української Держави (старшина, ад'ютант); від 19 січня 1919 р. – Коростенська група Дієвої армії УНР (начальник штабу); від 19 лютого 1919 р. – 1-й Сірожупанний полк Дієвої армії УНР (ад'ютант); від травня 1919 р. – польський полон у Луцьку, перебування в таборах для військовополонених у Ковелі, Вадовіце; від вересня 1919 р. – 4-й полк Сірожупанників 1-ї Рекрутської дивізії (в.о. ад'ютанта); від листопада 1919 р. – 1-а Рекрутська дивізія (в.о. начальника штабу); від квітня 1920 р. – 12-й стрілецький курінь 4-ї стрілецької бригади 2-ї стрілецької (згодом – 3-ї Залізної) дивізії Армії УНР (начальник штабу), 7-а бригада 3-ї Залізної дивізії Армії УНР (в.о. начальника штабу); від серпня 1920 р. – 4-а Сірожупанна бригада 2-ї Волинської дивізії Армії УНР (начальник оперативного відділу, начальник штабу).

Після поразки Української революції В. Прохода потрапив до табору для інтернованих (жовтень 1920 р.) у Тарнові, а згодом – Пьотркові (січень 1921 р.). В цьому таборі В. Прохода продовжив культурно-просвітню діяльність серед військовополонених – разом із І. Хмелюком та П. Кожевниківим заснували український гурток «Просвіти», настінний часопис «Вільне слово і малюнок».

Згодом його переведено до табору в Стшалково (прикріплено до бригади польової жандармерії), а в грудні 1921 р. – до табору в Каліші, де В. Прохода підготував одну з найкращих праць, яка присвячувалася військовим формуванням Української Держави та УНР, – «Записки до історії Сірих або Сірожупанників».

Розділ 3 «Напрями діяльності в ЧСР» присвячений дослідженню навчання та праці В. Проходи в Українській господарській академії у Подебрадах (ЧСР) та його діяльності в українських громадських організаціях і товариствах на еміграції.

У підрозділі 3.1. «*Навчання і праця в Українській господарській академії*» розглянуто внесок В. Проходи в формування суспільних цінностей студентського середовища Української господарської академії, виокремлено коло його однодумців.

Завдяки інформації, отриманій від Українського громадському комітеті (УГК), В. Прохода довідався, що був прийнятий студентом-матурантом агрономічно-лісового відділу Української Господарської Академії (УГА) (1922 р.). Навчальний процесів він поєднував із громадською роботою – після заснування «Академічної громади» при УГА, його обрано заступником голови (старости) товариства, а згодом – й очільником організації. Одним із основних своїх здобутків на цій посаді В. Прохода вважав актуалізацію питання щодо необхідності запровадження чотирирічного курсу навчання у закладі вищої освіти з п'ятим роком для підготовки до державного іспиту та дипломної праці, після чого випускникам УГА мало присвоюватися звання «інженера» (в УГК навчальний процес тривав три роки, що призвело до пониження рівня закладу вищої освіти). Підготовлений «Академічною громадою» меморандум підтримали в Міністерстві закордонних справ та Міністерстві хліборобства ЧСР.

Яскравим епізодом періоду навчання В. Проходи в УГА став його виступ на з'їзді Центрального Союзу Українського Студентства (ЦЕСУС) у липні 1923 р. (Гданськ, Друга Річ Посполита). На з'їзді він доповідав про діяльність «Академічної громади» УГА як першої високої технічної еміграційної школи, не акцентуючи уваги на суспільно-політичному контексті її створення та функціонування, зокрема уникав емоційних висловлювань щодо власних симпатій / антипатій до окремих політичних партій та їх орієнтацій. Основним завданням студентів УГА В. Прохода вважав підготовку до майбутньої національно-культурної роботи в незалежній Українській державі.

В. Прохода високо цінував внесок у становлення / розвиток УГА українських науковців (І. Горбачевського, Ф. Щербини, О. Ейхельмана, К. Шиндлера, Д. Райхінштайна, І. Шовгеніва, М. Шадлуна; визначних чеських професорів Ю. Стокляси, Я. Граського, Т. Єджіка, В. Кайслера, Т. Кашпарека, Р. Кукача, А. Нехлеби, В. Гесля, Т. Кеціка та ін.), налагодив контакти із професорсько-викладацьким складом цього закладу вищої освіти. Водночас сумлінне навчання дозволило В. Проході, як одному із найкращих студентів, стати «допомоговим асистентом» проф. Б. Іваницького – ученого-лісовода, який епізодично виконував обов'язки декана факультету, проректора, зрештою й ректора УГА. Після підготовки дипломної праці «Меліорація неплодних земель в Україні шляхом заліснення», професорська рада відділення (факультету) ухвалила рішення про присудження йому звання «інженера-лісівника» (1927 р.).

У підрозділі 3.2. «Діяльність в українських громадських організаціях» проаналізовано його організаційну працю у напрямі творення теоретичних засад функціонування українських громадських об'єднань в ЧСР.

Значне зацікавлення В. Проходи в Чехословаччині викликала діяльність наукових товариств (аграрного, економічного, видавничого, кооператорів, пасічників та ін.), у діяльності окремих з яких він брав активну участь. Серед останніх доцільно виокремити Спілку українських лісівників (раніше – Лісоспілки при УГА), яка сприяла поглибленню фахових знань серед українських студентів, ознайомлювала членів товариства з сучасними для того часу технологіями лісівництва та Аграрне товариство (ініціатори створення – В. Прохода, С. Білодуб, Ю. Климич, К. Подоляк та ін.). Широкому обміну думками між потенційними членами товариства сприяв часопис «Село» (редактор, видавець В. Прохода), який видавався літографським способом (побачили світ сім номерів, тираж кожного видання – двісті примірників). Ідеї щодо можливого перетворення товариства в однойменну політичну партію, які неодноразово висувалися членами товариства, не були підтримані В. Проходом, що привело до поступового занепаду організації.

Важливий напрям громадської еміграційної праці В. Проходи – діяльність в Товаристві колишніх вояків армії УНР (з 1928 р. – Товариство колишніх українських старшин у Чехії), основне завдання якого полягало у всебічній підтримці, по-перше, традиції УНР і, по-друге, бойової готовності вояків у випадку збройного виступу проти СРСР. Будучи головою товариства (1927–1928 рр.), він (а) легалізував діяльність організації, зареєструвавши її статут, (б) консолідував навколо товариства прихильників С. Петлюри на еміграції, (в) організовував численні урочисті заходи, які присвячувалися важливим подіям української військово-політичної історії, (г) налагодив діалог з колишніми високопосадовцями УНР (В. Сальським, А. Лівіцьким, А. Кметою, В. Филоновичем, В. Шевченком та ін.).

Незважаючи на складнощі в навчальному процесі, активну участь в українському еміграційному громадському житті, будучи студентом УГА, В. Прохода не залишився осторонь українського сокільського життя в Чехословаччині. Він став не тільки одним із талановитих організаторів місцевого сокільського руху (ініціював утворення нових сокільських організацій в ЧСР, за її межами, а згодом – їх об'єднання у Союз українського сокільства за кордоном), але й ввійшов до української історіографії як один із перших дослідників українського сокільства на еміграції (першим відтворив складний процес організаційного становлення сокільських організацій в більшості міст Чехословаччини – Подебрадах, Брно, Пшібрамі, Празі та ін.).

На еміграції В. Прохода продовжував спілкування з представниками української інтелігенції із різних політичних груп та середовищ. Оцінюючи політичні орієнтації В. Проходи, відомі еміграційні громадсько-політичні діячі відносили його до полонофільської суспільно-політичної течії (прихильно ставився до С. Петлюри та поділяв його погляди на проблему розв'язання «українського питання»), нерідко звинувачували в радянофільстві (не поділяв бойкоту т. зв. «зміновіхівців», які після закінчення студій в УГА мали намір виїхати до Радянської України). Водночас прихильне ставлення В. Проходи до державницької концепції УНР сприяло його

членству у таємній організації «БУД» («Братство української державності»). Після вбивства С. Петлюри 25 травня 1926 р., з яким персоніфікувалась збройна боротьба за державну незалежність України, він увійшов до складу Комітету по вшануванню пам'яті С. Петлюри, підготував до збірника, який згодом вийшов на його пошану, статтю «Вождь і Військо» (дещо пізніше була доповнена і видана на сторінках воєнно-наукового журналу «Табір» під назвою «Симон Петлюра – Головний Отаман Українського Війська»).

У розділі 4 «У жорнах тоталітарної системи» звернено увагу на арешт та слідство щодо В. Проходи у лютому – вересні 1945 р. та його подальше заслання.

У підрозділі 4.1. «Арешт і слідство» реконструйовано епізод життєвого шляху В. Проходи у період від 2 лютого 1945 р. до 10 вересня 1945 р. – його арешту та слідства щодо нього.

В. Проходу арештовано наприкінці січня – на початку лютого 1945р. у тилу Червоної Армії на території колишньої Польщі та звинувачено в активній націоналістичній діяльності у контрреволюційній націоналістичній організації «Українське національне об'єднання» (ст. 58-2, 53-13 Кримінального Кодексу Української РСР). У день арешту 29 січня 1945 р. відбувся перший допит В. Проходи в статусі затриманого. Загалом до березня 1945 р. проведено декілька допитів, під час яких слідчим задавалися питання, які стосувалися (а) обставин перебування заарештованого в Чехословаччині, Німеччині, (б) участі в Українській революції 1917–1921 рр., (в) діяльності українських організацій в еміграції у міжвоєнний період ХХ ст., (г) зв'язків лідерами українського еміграційного політичного руху, (д) контактів з родиною та конкретних фактів біографії. Хоча В. Прохода підписував протоколи допитів на кожній сторінці, все ж пізніше зізнавався, що окремі твердження слідчі дописували власноручно і, застосовуючи морально-психологічний тиск, заставляли його підписувати неправдиві свідчення, що дає підстави вважати його кримінальну справу сфабрикованою.

Слідчі дії під керівництвом оперуповноваженого 2-го відділення контррозвідки «Смерш» 8-ї Гвардійської армії старшого лейтенанта Шведова були розпочаті у лютому 1945 р. та завершені 3 березня 1945 р., після чого справу направлено на розгляд Особливої наради при Народному комісаріаті внутрішніх справ (НКВС) СРСР. Проте, згідно з розпорядженням народного комісара внутрішніх справ СРСР Л. Берії, слідча справа без розгляду Особливої наради була передана для подальшого слідства до Управління боротьби з бандитизмом (УББ) НКВС УРСР. Звинувачення в «антирадянській діяльності» В. Проходи підготовлено 6 вересня 1945 р. і затверджено заступником наркома внутрішніх справ УРСР генерал-лейтенантом Т. Строкачем. 17 вересня 1945 р. слідчу справу направлено до Прокурора УРСР для подальшого розгляду Особливою нарадою при НКВС СРСР. Запропоновано покарання – 10 років виправно-трудоного табору (Справа № 1665 щодо звинувачення Проходи Василя Хомича).

У підрозділі 4.2. «На засланні. Повернення до мемуарно-публіцистичної діяльності» проаналізовано відбування В. Проходом покарання у 1945–1954 рр. та останні роки на еміграції.

Десять років виправно-трудова робіт В. Проходи доцільно поділити на декілька періодів: 1) вересень 1946 – квітень 1948 рр.: перебування в таборі неподалік Таллінна (Естонія) на будівництві машинобудівного заводу; 2) квітень – червень 1948 р.: тимчасове перебування у Ленінграді (нині – Санкт-Петербург) у слідчому ізоляторі «Хрести» (рос. «Кресты»); 3) червень 1948 – вересень 1954 рр.: відбуття покарання у ГУТАБі у Воркуті з квітня 1949 р. – у режимному таборі №3 «Речлагу» в Північному районі Воркутинського вугільного басейну; 4) вересень 1954 – січень 1956 рр.: переїзд до спецпоселення у Воркутинському районі, проживання в м. Ухта (Комі АРСР РФ) під наглядом комендатури, збірний осередок репатріантів в Свердловську (нині – Єкатеринбургу, РФ).

Відбувши увесь термін заслання, в січні 1956 р. В. Прохода переїхав до Чехословацької Соціалістичної Республіки (ЧССР), звідки у лютому 1965 р. перебрався до Сан-Дієго (Каліфорнія, США), де проживали дружина Марія і син Роман. Саме в США вийшов перший том «Записок непокірливого» (1969 р.), який викликав позитивні емоції в середовищі української діаспори. Відомий бібліограф Л. Биковський писав: «Ця праця залишиться справжнім документом перипетій української одиниці впродовж кінця ХІХ і першої половини ХХ століття. На цьому прикладі лежить печать історії майже всього народу – всупереч фальшуванню її в світлі соцреалізму і нацреалізму, а так, як воно було справді в житті. Правдивість оповіді є основною заслугою Твоєї праці». 8 листопада 1971 р. В. Прохода помер, його поховано на Українському православному цвинтарі в Бавнд-Бруці (Нью-Джерсі, США). В. Проходу реабілітовано відповідно до ст. 1 Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» зважаючи на «відсутність сукупності доказів, підтверджуючих обґрунтованість притягнення його до відповідальності» (1998 р.).

Висновки

В узагальнюючих дослідженнях з історії України, спеціальних працях, які присвячуються Українській революції 1917–1921 рр., суспільно-політичним процесам на еміграції (Чехословаччині) 1920–1930-х рр., репресіям у роки Другої світової війни та післявоєнного періоду, військова, громадська діяльність В. Проходи не відображена належним чином в українській і, тим більше, зарубіжній історіографії (російській, польській). Архітектоніка його світогляду має чимало особливостей, які зумовлені (а) специфікою суспільно-політичної ситуації у Російській імперії, (б) рівнем національної свідомості населення Кубані, Наддніпрянщини, а також (в) особистими рисами характеру. На формування світогляду В. Проходи вплинула низка факторів, базовими серед яких стали: родинне оточення; навчання в середній школі, прагнення здобути вищу освіту; активна національно-культурна праця в таборах військовополонених в Австро-Угорській монархії; знайомство з низкою національно-свідомих українських військових діячів – військовополонених. З точки зору мікроісторії, військово-політична біографія В. Проходи показує чимало цікавих деталей, які передають характер українського національного відродження на Наддніпрянщині, суперечливість політики Української держави в регіонах,

сприймання / ставлення до більшовицької політики на території України. Саме в 1915–1918 рр., за його ж словами, він остаточно сформувався як український громадський діяч, «непокірливий» борець за державність України.

Військовий шлях В. Проходи детермінований (а) відбуванням строкової військової служби в армії Російської імперії, (б) початком Першої світової війни, (в) військовим полонем В. Проходи та табірним життям, (г) початком революційних подій на Наддніпрянщині (1917–1921 рр.). Основними етапами його воєнної діяльності після повернення з таборів військовополонених на територію України стали: від вересня 1918 р. – 1-й полк Сірої Дивізії (полковий осавул); від 27 вересня 1918 р. – 1-й козацько-стрілецький (Сірожупанний) полк Армії Української Держави (старшина, ад'ютант); від 19 січня 1919 р. – Коростенська група Дієвої армії УНР (начальник штабу); від 19 лютого 1919 р. – 1-й Сірожупанний полк Дієвої армії УНР (ад'ютант); від травня 1919 р. – польський полон у Луцьку, перебування в таборах для військовополонених у Ковелі, Вадовіце; від вересня 1919 р. – 4-й полк Сірожупанників 1-ї Рекрутської дивізії (в.о. ад'ютанта); від листопада 1919 р. – 1-а Рекрутська дивізія (в.о. начальника штабу); від квітня 1920 р. – 12-й стрілецький курінь 4-ї стрілецької бригади 2-ї стрілецької (згодом – 3-ї Залізної) дивізії Армії УНР (начальник штабу), 7-а бригада 3-ї Залізної дивізії Армії УНР (в.о. начальника штабу); від серпня 1920 р. – 4-а Сірожупанна бригада 2-ї Волинської дивізії Армії УНР (начальник оперативного відділу, начальник штабу). Тогочасна громадська діяльність В. Проходи пов'язана із національно-культурною та освіднюючою працею серед військовополонених українців у таборах Австро-Угорщини (відкриття осередків «Просвіти», видання стінгазети, листівок, проведення культурно-мистецьких заходів, участь у публічних дискусіях тощо).

В. Прохода знаходився в епіцентрі суспільно-політичного та соціокультурного життя української еміграції в Чехословаччині, зокрема у сфері його зацікавлень перебували громадські інституції трьох напрямів: (а) професійні (Спілка українських лісівників, Українське аграрне товариство, Союз організацій інженерів-українців), (б) спортивні («Сокіл»), (в) військові / військово-політичні (Товариства колишніх вояків армії УНР в Чехії та ін.). Його громадську працю у міжвоєнний період ХХ ст. умовно можна поділити на два етапи. Перший (1920-ті рр.) – пов'язаний з навчанням і працею в УГА (активно впливав на формування суспільних цінностей студентського середовища, боровся за підвищення статусу закладу вищої освіти, будучи одним з лідерів «Академічної громади» та ін.). Перебуваючи в студентських громадських організаціях, він доклав чимало зусиль для захисту освітніх, національно-культурних, соціальних прав українців в ЧСР. У цей же період він залишався відданим головній ідеї Української революції 1917–1921 рр. – боротьбі за державність України, прихильником політики голови Директорії УНР С. Петлюри. Другий період (1930-ті рр.) – характеризується організаційною діяльністю, яка спрямовувалася на становлення і розвиток українського сокільського руху на еміграції, об'єднання сокільських організацій за кордоном, підтримку тісної співпраці із «Соколом-Батьком» у Львові. Значним був його внесок в організаційну працю і створення теоретичних засад українських професійних громадських

об'єднань в ЧСР. Будучи членом і головою Товариства колишніх вояків армії УНР (з 1928 р. – Товариства колишніх українських старшин у Чехії) співпрацював з Державним центром УНР в екзилі. Політичні симпатії В. Проходи були на боці Української радикально-демократичної партії (УРДП) (до 1923 р. – Української партії соціалістів-федералістів (УПСФ)), хоча до неї не належав (ставився прихильно до радикал-демократів як до петлюрівців). Водночас йому подобались лекції соціал-демократів, особливо О. Бочковського, І. Мазепи та П. Феденка.

У роки Другої світової війни В. Прохода не мав можливості займатися громадською, політичною, науковою працею, проживав в охоплених війною Німеччині, Австрії, Чехії, Словаччині, СРСР, де пов'язав свою трудову діяльність з робочими професіями (інженер з будівництва шосейних доріг, оборонних споруд, фабрик у Німеччині). На завершальному етапі Другої світової війни він був заарештований у тилу Червоної Армії на території колишньої Другої Речі Посполитої та звинувачений в активній націоналістичній діяльності у контрреволюційній націоналістичній організації «Українське національне об'єднання» (ст. 58-2, 53-13 Кримінального Кодексу Української РСР). Виразна державницька позиція та національно-патріотичний світогляд В. Проходи не залишали надії на позитивний для нього результат слідчих дій – звинувачення в «антирадянській діяльності» підготовлено 6 вересня 1945 р., після чого затверджено заступником наркома внутрішніх справ УРСР генерал-лейтенантом Т. Строкачем. Особливою нарадою при НКВС СРСР запропоновано покарання – 10 років виправно-трудових робіт (реабілітований відповідно Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» зважаючи на «відсутність сукупності доказів, підтверджуючих обґрунтованість притягнення його до відповідальності» у 1998 р.).

В. Прохода став відомий тогочасному широкому загалу завдяки своїй науковій і публіцистичній праці в друкованих органах міжвоєнної й післявоєнної української еміграції ХХ ст. Упродовж 1920–1960-х рр. він опублікував серію статей (у газетах і журналах «За державність», «Табір», «Українське село», «Український сокіл», «Діло» та ін.), книг та брошур, присвячених подіям Першої світової війни та Української революції 1917–1921 рр., збереженню національної пам'яті, історії окремих військових угруповань (Сірожупанники), діяльності громадських організацій товариств («Сокіл», Українське воєнно-історичне товариство, Українське товариство інженерів та ін.), лідерів Української революції (С. Петлюра). Відзначено, що його статті в періодичних виданнях стосувалися, переважно, організаційної діяльності українських громадських організацій, проблем консолідації українського руху в еміграції та окремих аспектів українського державотворення.

Список наукових публікацій

Монографії, розділи у колективних монографіях

1. Сова А.О., Кравець Н.П. Українсько-чеські відносини в контексті діяльності гімнастичних товариств «Сокіл»(кінець ХІХ ст. – 1914 р.). *Міжнаціональні відносини в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. Західні землі*. Львів, 2020. С.9–22.

Статті у фахових наукових виданнях

2. Кравець Н.П. Національно-культурна діяльність Василя Проходи у таборах військовополонених Австро-Угорщини. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2018. Вип. 31. С. 203–212.

3. Kravets N. Civil activity of Vasyl Prohoda during the emigration in ĀSSR (1922 – 1939). *Journal of humanities and social sciences*. 2019. № 1(10). С.17–28.

4. Кравець Н.П. Архівно-слідча справа Василя Проходи як історичне джерело роки Української революції. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2020. Вип. 33. С. 331–342.

5. Кравець Н.П. Формування світогляду Василя Проходи: етапи, особливості. *Virtus*. 2021. № 51. S. 36–45.

Статті, які додатково відображають результати дослідження

6. Кравець Н.П. Василь Прохода – організатор і дослідник українського сокільства в ЧСР. *Новітня доба*. 2017. Вип. 5. С.183–190.

Статті апробаційного характеру

7. Кравець Н.П. Військова діяльність Василя Проходи. *Збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції «Людина і техніка в визначних битвах світових воєн ХХ століття»*. Львів: НАСВ, 2017. С. 126–127.

8. Кравець Н.П. Українське військо в національній революції 1917–1921 рр. в мемуарній і науковій спадщині Василя Проходи. *Збірник тез доповідей Всеукраїнської наукової конференції «Українське військо в національній революції 1917–1921 рр.» (до 100-річчя армії УНР)*. Львів: НАСВ, 2017. С. 107–109.

9. Кравець Н.П. Архівно-слідча справа Василя Проходи – джерело дослідження радянської репресивно-каральної системи у роки Другої світової війни і післявоєнний період. *Збірник тез доповідей Всеукраїнської наукової конференції «Великий терор і масові репресії в Україні (1920–1950 рр.)»*. Львів: НАСВ, 2018. С. 105–107.

10. Кравець Н.П. Василь Прохода – перший дослідник історії «сірожупанників». *Збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції (Львів, 25–26 червня 2019 р.) «Людина і техніка в визначних битвах світових воєн ХХ століття»*. Львів: НАСВ, 2019. С. 181–183.

11. Кравець Н.П. Архівно-слідча справа Василя Проходи як історичне джерело. *Fundamental and applied research in the modern*. *Збірник матеріалів ІV Міжнародної науково-практичної конференції (Бостон, 18-20 листопада 2020 р.)*. 2020. С. 590–599.

АНОТАЦІЯ

Кравець Н.П. Військова і громадська діяльність Василя Проходи (1891–1971).

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 20.02.22 – Військова історія. Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Львів, 2021.

Проаналізовано військову та громадську діяльність відомого українського військового, громадського діяча, підполковника Армії УНР, історика Василя Хомича Проходи в першій половині ХХ ст. крізь призму воєнних, суспільно-політичних процесів в Україні та еміграції. Розглянуто основні етапи військової діяльності в лавах російської армії напередодні та в перший рік Першої світової війни, українського війська Української держави, Дієвої Армії УНР. Визначено внесок В. Проходи у боротьбу за державність і незалежність в роки Української революції (1917–1921). Схарактеризовано напрями громадської діяльності В. Проходи в ЧСР у міжвоєнний період. З'ясовано, що в роки Другої світової війни він працював інженером з будівництва шосейних доріг, оборонних споруд, фабрик у Німеччині, Австрії, Чехії, Словаччині, Прибалтійських державах, СРСР, лише спорадично підтримуючи зв'язки з українськими громадськими організаціями, окремими їх членами. Звернено увагу на арешт та слідство щодо В. Проходи в лютому–вересні 1945 р. та його подальше заслання в Таллінні, згодом – в Ленінграді, а потім – у Комі АРСР у 1945–1954 рр.

Ключові слова: Василь Прохода, військова і громадська діяльність, армія УНР, ЧСР, репресії.

SUMMARY

Kravets N.P. Military and civic activities of Vasyl Prokhoda (1891–1971).

Dissertation for the Candidate of History Degree in Specialty 20.02.22 – Military History. Hetman Petro Sahaidachny National Academy of Land Forces, Lviv, 2021.

The dissertation analyzes the military and public activities of the famous Ukrainian military, public figure, lieutenant colonel of the UNR Army, historian Vasyl Khomich Prokhoda in the first half of the twentieth century. Through the prism of military, socio-political processes in Ukraine and emigration. Emphasis is placed on the peculiarities of the formation of his outlook, in particular, it is shown that the basis of expressive national-patriotic consciousness. The main stages of military activity in the ranks of the Russian army before and in the first year of the First World War, the Ukrainian army of the Ukrainian state, the UNR Army of the Army are considered. The contribution of V. Prokhoda to the struggle for statehood and independence during the Ukrainian Revolution (1917–1921) was determined. The directions of social activity of V. Passages in the Czechoslovakia during the interwar period of the twentieth century are characterized. The contribution of V. Passages in the formation of social values of the student environment of the Ukrainian Academy of Economics is considered, the circle of his like-minded students and teachers, among whom are the future leaders of national-cultural organizations in emigration, are distinguished. It is noted that being in student non-governmental

organizations («Academic Community» etc.) in the interwar period of the twentieth century he made considerable efforts to protect educational, national, cultural and social rights in the Czechoslovak Republic. The organizational activity of V. Prokhoda on the formation and development of the Ukrainian Sokil movement in Czechoslovakia, the association of Sokil organizations abroad, the support of close cooperation with the headquarters – Sokil-Father in Lviv are analyzed. His contribution to the organizational work and creation of theoretical foundations of Ukrainian professional public associations in the Czechoslovakia are highlighted. It was found out that during the Second World War he worked as an engineer for the construction of highways, defense structures, factories in Germany, Austria, Czech Republic, Slovakia, the Baltic States, the USSR, only sporadically maintaining relations with Ukrainian civic organizations, some. Attention is drawn to the arrest and investigation of V. Prokhoda in February–September 1945 and his subsequent exile in Tallinn, later in Leningrad, and then in the Komi Autonomous Soviet Socialist Republic in 1945–1954.

Keywords: Vasyl Prokhoda, military and public activities, the army of the Ukrainian People's Republic, Czechoslovakia, repression.

Підписано до друку 01.04.2021 р. Зам № 34.
Формат 60x84 1/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Наклад 100. Ум. друк. арк. 0,9.
Друк ФО Фомічов В.О.
(Витяг з реєстрів платників єдиного податку 2975509537)
м. Львів, вул. Наукова, 12/39
email: fomamag@ukr.net